

ETİ HUKUKUNDA İÇGÜVEYLİK *

Dr. KEMAL BALKAN

Sümeroloji Asistanı

Eti kanun kitabının aile hukukuna temas eden maddelerinden üzerinde uyuşulamayan birisi de § 36 dır¹ Aşağıda etraflıca inceleneceği üzere aynı kanunda § 34 de bir kölenin hür bir kadını "karı,, olarak alabilmesine karşılık, bunun tam bir paraleli olan, § 36 da erkek bir kölenin erkek bir çocuğu * ^{LU} *antiyanza* olarak tutabileceği zikredilmektedir. Bu maddede başlıca zorluk ta bu etice kelimenin tefsirinde beliriyor. Eskidenberi bilinen yerlerde bu kelime "koca,, olarak terceme edildi. Bazı bilginlere göre erkek çocuk kölenin evine, onunla homoseksüel münasebetlerde bulunmak üzere, koca² (veya "erkek zevce,,³), bazılarına göre de kölenin kızı için bir koca olmak üzere alınmaktadır⁴. Son olarak Friedrich bu münakaşalı madde üzerinde tekrar durmuş, bu adetin greklerde de varlığını göz önünde bulundurarak, bahis konusu olan kelimenin, kölenin homoseksüel maksatları için alınan, bir koca manasına geldiği neticesine varmıştır⁵.

* ^{LU} *antiyanza* etice metinlerde birkaç yerde daha geçmektedir. Bunlardan KUB XIII 8 ö. y. 15'ten kelimenin meydana gelişi hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bu yerde ^{LU} *an-da-i-ya-an-da-an-ni* suretinde bulunan kelime *-atar* abstraktum sufiksi ile yapılmış bir verbal nomen'in datif halidir. İsim iki kısımdan ibarettir. Preverbal olarak kullanılmış olan yer adverbii *anda* "içeri, içinde, birlikte,, + *iyandanni*. İkinci kısım *iya* - fiil kökünden müştaktır. Bu kök eticede "yapmak,, ve

* Başka bir yerde çıkacak olan aynı yazının türkçesidir.

¹ Bu yazıda kanun maddelerinin numaralanması, Fr. Hrozny'nin Code Hittite provenant de l'Asie Mineure (1922) adlı eserindeki sıralamasına dayanmaktadır.

Kullanılmış olan başlıca kısaltmalar şunlardır : BoTU = Die Boghazköi-Texte in Umschrift. Götze, Kulturgeschichte = Kulturgeschichte des alten Orients 3. 1. A. Götze Kleinasien, 1. basılış, Münih, 1933.; KBo = Keilschrifttexte aus Boghazköi; KIF = Kleinasiatische Forschungen, KUB = Keilschrift-Ürkunden aus Boghazköi : MDOG = Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft; OLZ = Orientalistische Litzaturzeitung; Zuntz Ortsadverbien = Die hethitischen Ortsadverbien arha, piran, para, Münih, 1936.

² Kanunların Zimmern ve Friedrich tarafından yapılan tercemesinde, der Alte Orient, 23,2 § 37; Ranoz'ek, İF 52, 166, Götze, Kulturgeschichte, s. 105 altnot 6 da kelimenin aynı şekilde tefsirine taraftardılar. Bu husustaki daha geniş literatür için bk. Friedrich, Symbolae Koschaker, s. 4 v. d.

³ Avram Galanti, Hitit kanunu, (İstanbul, 1941), s. 12.

⁴ Hrozny, C. H. § 36; Sommer, OLZ, 1935, sp. 281 ; ayrıca bk. Friedrich aynı makale s. 4 v. d.

⁵ Friedrich, aynı makale s. 3 v. d.

"gitmek,, manalarına gelir. ^{LU}₂ *antiyanza* partisip formunun varlığına delil olan bu ismin⁶ 2BoTU 23 A II 39 da akuzatif tekil halini gösteren ^{LU}₂ *an-ti-ya-an-da-an* ile KUB XXVI 1 a : 10 da nominatif çoğul halini bildiren *Xan-ti-ya-an-ti-es* formlarından burada *iya-* fiil kökünün hangi manasının bahis konusu olabileceği kolayca anlaşılır, *-(i)yanza* partisip şeklinin, transitif olan yapmak'tan gelmiş ise "yapılmış,, suretinde pasif manada, intransitif gitmek'ten yapılmış ise "giden,, şeklinde aktif anlamda olduğu eticede bilinen bir keyfiyettir⁷. Bizim kelimemizde yukarıda anılan fiil kökünün, şüphe yok ki, gitmek manası saklıdır. Buna göre ^{LU}₂ *antiyanza* "içeri giren, içgüveyi,, *antiyandatar* "içgüveylik,, demektir. Akatçada içgüveyi için *eribu* "giren,,(partisip)manasındaki tesmiyede görülen benzeyiş te bizi, kelimemizdeki fiil kökünün gitmek'ten geldiği yolundaki tefsire teşvik ediyor. Bunun yanında yapmak'tan gelebilecek "içeri yapılmış,, gibi bir adlandırma mefhumu canlandırmaktan uzaktır.

KUB XIII 8 ö. y. 15'teki ^{LU}₂ *andaiyandanni* ile yukarıda görülen diğer yerlerdeki ^{LU}₂ *antiyanza* arasında şekil bakımından şu farklar vardır: a) Bunlardan birincide, ikinci ve üçüncü hecalardaki *-ai-* vokal sıralanmasının diğerlerinde *-i-* olarak belirmesi. Eticede *-ai-* ses dizilişinin *-e* veya *-i-* ile değiştiği bilinmektedir⁸. Bu kaideye uygun olarak *andaiyanza* yanında *andiyanza* formunun da meydana gelmesi iktiza eder ki bu sonuncu şekil b maddesinde görülen değişikliği arzetmektedir. b) *anda* adverbindeki diş sesi daima media bir dentalle ifade edilmiş ise de kelimemizde bir preverb olarak bulunan aynı eleman a şıkkında görülen değişme safhasından sonra, telâffuz bakımından kelime içindeki istiklâlini kaybetmiş, kendisini takib eden kelime kısmı ile yekpare olarak his ve telâffuz edilmeğe başlanmıştır. Öte taraftan Eti çivi yazısında konsonların media veya tennis olarak yazılmasında yazıcının tam bir hürriyete sahip olduğu malûm bulunduğuna göre⁹, preverb ile birleşmiş şekillerdeki dentallerin d veya t olarak aksettirilmiş olması (bahusus sonuncu hecada) bir değişiklik sayılamaz. Ancak kelimemizin b safhasındaki misallerinde bu diş sesinin daima bir tennis olarak aksettirilmiş bulunduğunu kaydederken, henüz literatürde yerini bulmamış müşahedelere göre, di hecasının eticede umumiyetle ti şeklinde yazılmakta bulunduğunu da belirtelim.

Preverbal olarak kullanılmış olan yer adverbleri¹⁰ ile bir verb'ten teşkil edilmiş isimler eticede pek nadir değildir: *antiyanza* "içgüveyi,,

⁶ Aslında birer partisip olan ve isim olarak kullanılan misaller vardır: ^{LU}₂ *appanza* (ep- tutmak'tan), *kariyanza* «ot» ?? (krş. *kariya/e* «örtmek»), ^{LU}₂ *pitteyanza* «kaçak» (*pittiya-* «kaçmak, uçmak» tan) v. b.

⁷ Sturtevant, A Comparative Grammar of the Hittite Language, § 170. Friedrich, Hethitisches Elementarbuch I, § 161, § 283.

⁸ Friedrich, aynı eser, § 13.

⁹ Aynı eser § 21.

¹⁰ Sturtevant, A Comparative Grammar of the Hittite Language, s. 217 - 214 te bu neviden preverbleri prefiks olarak adlandırıyor.

andaiyandatar "içgüveylük,"ten başka *para hanâdtar*, *para handandatar* "ilâhi nizam,"¹¹, *hantitiyallaş* "muarız,, ??, "haberci,, ??, ^{LU}₂ ^{MEŞ} *para uvatallaş* "gözden kaçıranlar, ihmal edenler,,^{LU}₂ *piran huviyatallas* "yardımcı,, gibi. Bunlara ilâveten sıfat olarak *para handanza* "ilâhi nizamı temsil eden,"¹².

Şimdi de teklif ettiğimiz bu manayı diğer metin yerlerinde tahkik edelim ve içgüveylük müessesesinin hukukî cephesini araştıralım¹³. Eldeki metinlerde bundan bahseden en eski vesika kiral Telipinuş (Milâttan önce 1530 ?) tarafından yazılmış olan fermanıdır. Bu vesikada (2 BoTU 23) kiralın hak ve vazifeleri hanedan içinde kiralığın intikali esasları bir anayasa halinde düzenlenmekte olup kiralığa en büyük oğlun, yoksa ikinci kadından doğan çocuğun geçeceği kaydedilmekte, fakat erkek bir prens yoksa 2 BoTU 23 A II 38) *nu ku-is DUMU.SAL ha-an-te-iz-zi-is nu-us-si-sa-an LU₂. an-ti ya-an-da-an ap-pa-an-du nu LUGAL-us a-pa-a-as ki-sa-ru* "kim en büyük kız ise ona bir içgüveyi tutsunlar ve kiral o olsun,, denmektedir. Eski tercemelerde ^{LU}₂ *antiyanza* için "koca,, manası teklif edilmişti¹⁴; Burada muhtevaya uygun düşen ve cümle içindeki münasebetlerden çıkarılan bu mana yanlış sayılamazsa da çok umumdur.

Şu halde bir kiralıçe olarak tahtta oturacak olan en büyük kızı için saraya aynı zamanda kiralık edecek olan bir içgüveyi alınmakta demektir. Bu suretle şüphe.yok ki kiral neslinin devamını sağlayacak zürriyet dünyaya gelmiş olacaktır.

Eti tarihinin Telipinuş'tan sonraki, iyi bilinmeyen karanlık devri bir tarafa bırakılırsa, yeni devlet zamanında tahta bir içgüveyinin oturmadığı bilinmektedir.

SAG (=baş) adamları (Eti sarayında önemli rütbe sahipleri)nin kiral ve ailesine karşı vazife ve mükellefiyetlerinden bahseden KUB XXVI 1'in dublikatı olan XXVI 1 a metninde st. 10 da *an-ti-ya-an-ti-es* "içgüvey-

¹¹ Yerler için bk. Sturtevant, Hittite Glossary. s 41, Türkçe tercümesi, s. 33. ilâveten ABoT (basılmakta) 62 I 38 de paraleli olan Hattuşiliş metni I 45 deki *para handandatar* yerine *para NIG₂.Sİ.SA₂*-tar yazılmış olması bu mefhumun Boğazköy yazıcılarının Babillilerin *mişara* « ilâhi nizam » ı ile bir tutulmak istendiğini açıklar. Bana Prof. Güterbock'un da şifâhen bildirdiği gibi, bu iki mefhumun birbirine ne dereceye kadar uyduğu henüz tam manasıyla tesbit edilememiş olarak kalmaktadır. Bununla beraber bu bir tutmanın *para handandatar* için şimdiye kadar teklif edilmiş olan «ilâhî kudret, ilâhî kuvvet» gibi mânalara nazaran dahi konkre bir tasavvur kazanmamıza yardım edeceğini ilâve edelim.

¹² Götze, Hattuşiliş metni I 47, s. 53.

¹³ İçgüveylük hakkında bir yazı hazırlamakta olduğumdan evelce bahsetmiş bulunduğum Fakülte Hititoloji Doçenti Dr. Sedat Alp, A. Ü. D. T. C. F. Dergisi, cilt V, sayı 5 deki Hitit kanunları hakkında adlı yazısında s. 474, altnot 35 te, *antiyanza'yı* içgüveyi olarak izah ettiğimi, nedense, Prof. Güterbock'tan şifâhen işittiği kaydiyle zikretmiştir.

¹⁴ Götze, Archiv Orientalny II s. 158, Friedrich, aynı makale s. 5²⁰.

ler,, herhalde st. 11 deki LU₂^{MES} HA-DA-AN LUGAL "kırılın güveyleri,, nev'inden mensupları arasındadır. Doğru ise bu, adı geçen fermanın cevaz verdiği kırılın iç güveyi edinmesi keyfiyetinin bir teyidi demektir. Fakat kırık metinden bunun koca olmayıp içgüveyi olduğu hakkında fazla birşey elde edilemez.

Bu âdet etilerde geç zamanlara kadar yaşamıştır. Kırılıçe Aşmu-^DNingalin¹⁵, kurduğundan bahsettiği E₂.NA₄ (= taş ev, yakılmış olan ölülerin küllerinin korunduğu türbe)¹⁶ için yazılmış talimat metni KUB XIII 8 de böyle bir tesis'e şehirler vakfedilmiş ve içlerinde hertürlü zanaat ve iş erbabı da bulunan bir kısım halk tahsis olunmuştur. Bunların gütmekle görevli kılındığı mükellefiyetler arasında şunlar da zikredilmiştir: ö. y. st. 13) A-NA LU₂^{MES}E₂.NA₄-ya-kan₂ AŞ-ŞUM E₂.GE₂.A^{TIM} an-da-an pi₂-es-kan₂-du¹⁴ pa-ra-a-ma-kan₂ DUMU.NİTA DUMU.SAL AŞ-ŞUM E₂-GE₂-ATIM^{LU} an-da-i-ya-an-da-an-ni-ya li-e 14) ku-is-ki pa-a-i... " 13) ve türbe'nin adamlarına gelinlik için içeri (kız) versinler, 14) fakat dışarıya bir oğul (ve) bir kız gelinlik için ve içgüveylik için (türbe adamlarından) hiç 15) kimse vermeyecek,,.

Buna göre- belki iktisaden de- dışarıya adeta kapalı olan türbe halkı dışarıdan kız alabilirse de dışarıya kız ve iç güveyi vermekte serbest değildir¹⁷.

Eti kanununda § 36 Eti aile hukukundaki içgüveylik müessesesini biraz daha aydınlatmaktadır. Bu maddede - şunları okuyoruz: tak₂-ku İR₃-is A-NA DUMU.NİTA EL-LİM ku-u₂ şa-ta pid₂-[a-iz-]zi na-an^{LU} an-ti'ya-an-ta-an e-ip-zi na-an-kan pa-ra-a [U-U]L ku-is-ki tar-na-i "Eğer bir köle hür bir erkek çocuğa başlık ve[rirs]e ve onu (kızı için) içgüveyi tutarsa, onu (ondan) geriye hi[ç] kimse alamaz,,.

Kızı için hürler sınıfından bir içgüveyi alan kölenin, evlenecek erkeğin kıza vermekle mükellef bulunduğu başlığı (etice kusata) kocaya peşinen tevdi etmesi hür kocanın bunu verecek durumda olmamasından mı yoksa hürlerle köleler arasında bu gibi münasebetlerde bir usul olduğundan mı ileri geldiği sorusu henüz açıktır. Krş. aşağıda s. 152

¹⁵Bu ismin formu hakkında bk. MDOG 74, s. 70.

Güterbock, Siegel aus Boğazköy I, s. 31 v d. a göre Aşmunikal, I. Arnavanda zamanında tavananna (Eti kırılıçesinin bir unvanı) dır. Bu çift, kardeşirler, bu hususta bk. aynı eser s. 32 altnot 124 ve Güterbock, Orientalia, nova series 12, s. 341.

¹⁶ Eticeye mahsus olan E₂.NA₄ ideogramı ve manası hakkında bk. Otten, ZA 46 s. 206 v. d.

¹⁷ Yasağın bu şekilde tek taraflı oluşu türbe dışındaki halkın herhangi bir endişeden korunmakta olduğu hissini doğuruyor. Filhakika bir temizlenme rituali olan KBO II 2 de I 5-9 da dinen temiz, pâk olan bir adamı kirletin pis ekmek, pis yağ, büyülenmiş yağ ve ekmek yemek, bir kadının adet kanımı içmek gibi mekruh şeyler arasında st.7 de ŞA E₂.NA₄ NİNDA -an UZU₃ «türbenin ekmeğini ve yağını» yemek te sayılmıştır. Bu müşahedeyi türbe talimatı kayıtları ile karşılaştırınca, türbeden dışarıya içgüveyi ve gelin verme yasağının türbe dışındaki alemin dini temizliğini ihlâl etmemek emelinden ileri geldiğine hükümlenabilir.

Friedrich, bahsettiğimiz makalesinde (s. 4) hür kocayı, başlığı bile veremeyecek derecede fakir olarak görmektedir. S. Alp de ona iltihak etmiştir¹⁸.

Friedrich § 36 ya nüfuz etmek için bunu paraleli olan-ve bir köle- nin başlığı vermek suretiyle hür bir kadını karı olarak almasından bahseden - § 34 ile karşılaştırıyor (s. 4). Bu iki maddede a) § 34 ve § 36 da alınan kadına ve erkek çocuğa kölenin başlık vermesinden, b) § 34 de *na-an-za A-NA DAM-ŞU da-a-i* "(köle) onu (yani kadını) karısı olarak alır,, denmesine mukabil § 36 da *na-an* ^{LU} *an-ti-ya-an-ta-an e-ip-zi* "(köle) onu, (Friedrich'e göre) koca olarak yakalar,, denmesinden dolayı Friedrich'in § 36 yı Etilerde homoseksüel münasebetlerin kanunda yer alması suretindeki tefsiri ^{LU} *antiyanza'nın* içgüveyi olarak izahından sonra varid değildir.

KUB XIII 8 ö. y. 14-15 e göre DUMU.NİTA ^{LU} *andaiyandanni pai-* "erkek çocuğu içgüveylığe vermek,, e mukabil 2 BoTU 23 A II 39 ve § 36 dan anlaşıldığına göre ^{LU} *antiyandan ep-* " iç güveyi tutmak, (bir erkeği) içgüveyi almak,, manasındadır. Başlığın verilmesiyle bitmiş sayılan evlenme akdinin (§ 29) icrasından sonra, evlenmenin meşruluğunu ifade eden (*-kan* ile) *para tarn-* "geri almak,, için bk. Friedrich, s. 4.

Eti kanununda içgüveylığe temas eden diğer bir madde § 27 dir. Bunda evlenmiş bir kadın'ın ölümü halinde babasının kendisine vermiş olduğu çehizin (etice *ivaru*) tevarüs edilmesi bakımından, kadının, kocasının evinde mi yoksa babasının evinde mi öldüğü kesin olarak ayrılıyor. Birinci halde çehiz (çocukları için ?) kocada kalır. Kadın şayet babasının evinde ölmüş ise çehiz çocuklara terk olunur, koca birşey almaz. Bundan, annelerinin ölümünden sonra da çocukların kızın babasının evinde kalmakta devam ettikleri çıkarılabilir. Maddede kocanın nerede kalacağı zikredilmemiştir.

§ 27 den, Götze'nin de haklı olarak işaret etmiş olduğu veçhile¹⁹, karısının sağlığında kocasının da kızın babasının evinde kaldığı meydana çıkıyor ki b u da onun kaynatası evine içgüveyi olarak girmiş olması demektir. Ancak burada içgüveyi olan kocanın evlenme anında kadına başlık verip vermediği ifade edilmemiştir.

Halk sınıfları arasında ayırma yapmaksızın zikrolunan esasları umumî olarak kaydeden § 27 nin gerek hür gerekse köle sınıfından halk için muteber olduğu düşünölmelidir. Friedrich tarafından etraflıca izah edildiği veçhile (aynı makale s. 6) Eti kanun kitabında tabii ve açık, kolayca anlaşılır hukukî olaylar değil, daha ziyade anlaşılması güç, izaha muhtaç özel haller yer almıştır. Bu sebepten hürlerin kendi aralarında ve kölelerin de kendi aralarında içgüveyi aldıkları yukarıda temas ettiğimiz kiralın içgüveylere sahip bulunması keyfiyeti ile § 36

¹⁸ S. Alp, aynı makale s. 473.

¹⁹ Götze, *Kulturgeschichte*, s. 105.

daki hususî durumun kanunda belirtilmesinden anlaşılmaktadır. Zikrettiğimiz diğer metin yerleri de bunu teyid eder mahiyettedir.

Eti literatüründe içgüveyliğe temas eder görünen, bana Prof. Güterbock'un hatırlatmak lûtfunda bulunduğu, bir yerden daha bahsetmeliyim. Fırtına tanrısı ile ejder yılan İlluyankaş'ın mücadelesini anlatan mitos'da (bunun daha yeni olan ikinci şeklinde) tanrı yenilerek kalbini ve gözlerini kaybeder, bunlar yılanın eline geçer²⁰. Fırtına tanrısı bunları geri alabilmek için bir hiyle düşünür ve oğlunu düşmanı olan ve kalbi ile gözlerini elinde bulunduran İlluyankaş'ın kızı ile evlendirir (KBo III 7 III). Oğluna karısının evine gittiğinde kalbini ve gözlerini istemesini söyler. Çocuk bunları isteyerek alır, babasına getirir. Bunlarla tekrar kuvvet bulan fırtına tanrısı yılan İlluyankaş ile tekrar mücadeleye atılır. Fakat oğlu da kaynatası yılanın yanında yer almıştır. Aşağıdan göğe doğru babasına "beni de yakala, esirgeme,, deye seslenir. Yılanla birlikte babası tarafından öldürülür.

Bu mitosun cemiyetin hukuk düşüncelerini taşımakta olduğu müta-lâasında bulunan Porzig, Fırtına tanrısının oğlunun, kaynatası İlluyankaş'ın evine girmekle, oradan bir hediye istemek hakkına sahip bulunduğunu da ilâve ediyor. Reddedilemeyecek olan bu istek ona göre Babildeki (ve Etilerdeki) başlık (akatça *tirhatu*) tır²¹. Hemen ilâve edelim ki Fırtına tanrısının oğlunun mücadelede takındığı tavur, onun bir içgüveyi ve bu hareket tarzının vazifesi icabı olduğu intibasını uyandırmaktadır. Ancak ona karısının evinde hediye verilmesini § 36 da köle kaynata tarafından hür içgüveyine kızı için başlık verilmesiyle birleştirip, bunun bir usul olduğu henüz söylenemez.

Bu arada Eti hukukunda iç güveyliğin hangi maksada yaramak için ihdas edilmiş olduğu sorusu da ortaya çıkar. Telipinus fermanı, görüldüğü gibi, bunu tamamen hususi bir gaye için yani kiralın öz kızı ile evlenip bir nesil tahtta kalmak mukabili kiral hanedanının taht üzerindeki hak ve vazifelerine devamı sağlayacak zürriyeti elde etmek maksadile emretmektedir. Bununla beraber kiralın da bu maksat dışında içgüveyleri olabileceğini gördük. Bu usulün halk arasında revaç bulmasının sebepleri metinlerden pek iyi olarak anlaşılmaz. Yeni yuvanın kızın babasının evinde kurulmasında, herhalde bunu iktisaden düzenli ve sağlam olan kaynata evinin himayesine almak kaygusu hakim olabileceği gibi kızın ve bahusus erkeğin ailevi durumu veya kaynata ocağının devamı arzusu da müessir olmuş olabilir²².

²⁰ Bu hususta bk. Götze, aynı eser, s. 130 v. d.

²¹ Porzig, *Kleinasiatische Forschungen*, s. 383.

²² Mezopotamya'da içgüveylik müessesesi gelecek bir yazıda incelenecektir.